

הגות

'הוא היה סבור שהסופרים יעניקו לעם את המבט ההיסטורי...'*

ס' יזהר

לא הכינותי עצמי לשיחה הזאת ולא התכוננתי ולא אספתי ספרים ולא פתקים, מה שאני הולך לומר זה רק התרשמויות, דברים של בוננות. העניין הראשון שאדבר עליו הוא, איך פגשתי את בן־גוריון. אלא שלא פגשתי את בן־גוריון, אלא עד ימי 'הפרשה', אף על פי שלכאורה נפגשנו עוד קודם, אלא שלא לשיחה ולא מקרוב ולא עמדתי על טיבו, אלא משמיעה מכלי שני־שלישי או רק כעד מהצד.

יום אחד, כשעוד הייתי בצבא (בסתיו 48) בישרו לי חברים מסביבי שהוכנסתי לרשימת המועמדים של מפא"י לכנסת. זה עורר בי מיד זעם רב. אמרתי: 'מה זה? בלעדי? בלי ששאלו את פי? ומיד שלחתי מברק התובע למחוק אותי מן הרשימה. כתוצאה מן המברק הזה הופיע בביתי זיאמה ארן ואמר שהוא לא יחזור לביתו (וגם בן־גוריון לא הרשה לו...) עד שאסכים, ואפילו ישב כאן כל הלילה, כל היום, שבוע ימים, פה הוא יושב ולא יחזור עד אם הסכמתי. והוא אמנם דיבר ודיבר ודיבר, ואני טענתי כנגדו שאינני איש מפלגתי, ואינני חבר מפא"י וגם איני רוצה להיות חבר מפלגה, שאני שומר על העצמאות שלי, ועוד ועוד אמרתי, ככל הדברים שאמרתי לו. לבסוף הוא שבר אותי, כמובן, ובשני נימוקים גדולים: אחד גדול ואחד קטן, אבל גדול בשבילי. הנימוק הגדול היה: 'יש לך הזדמנות לשבת על היציע כשמייסדים מדינה. אתה תראה הכל, לא כמי שיושב למטה מן הצד, אלא תשב למעלה באמצע ממוג המקום שבו קורים הדברים הגדולים.'

זה היה נימוק שלא עלה על דעתי, להיות עד המלך בשעת הקמת המדינה. הדבר השני שאמר הוא כי שני ימים בכל שבוע אהיה חופשי, והיו לי כל מיני מזימות לכתוב כל מיני כתיבות דחויות - במקום לשבת לילות ולתקן את מבחני בית־הספר התיכון שעסוק הייתי בהם עד אז.

בקיצור, באתי והסתבר להם מהר שהם טעו בי טעות גדולה. הם לא חשבו שאני מה

* דברים ביום עיון על 'בן־גוריון והספרות', שנערך במרכז למורשת בן־גוריון, 1990.

שאני באמת. הם חשבו שאני מייצג דברים אחרים לגמרי. כששמו אותי ברשימה חשבו שצדו להם באיש אחד שלושה-ארבעה אנשים בבת-אחת: צעיר, חייל, סופר, מחנך, ועוד כהנה. הם לא ידעו שהם תפסו טיפוס אינדיבידואליסטן אחד, בלתי שייך לשום קבוצה, בגלל טבעו הפגום, מן הסתם, שלא הולך לשום בית קפה, שלא מעורב ולא נפגש עם אף אחד מן האנשים שמדברים בהם, שהוא חולה בושה, התכנסות עצמית ומין עכבר ספרים, שספרים אצלו באים קודם לאנשים. הם חשבו שתפסו להם טיפוס קל-תנועה ומרובה קשרים, מלהיב נוער ומושך אנשים, ושהוא ידבר ויחנך ויתרום ויוסיף - וכן הלאה וכן הלאה.

אלא שעבר די הרבה זמן עד שידעו איזה מיקח טעות עשו. הם כולם היו שקועים אז בעבודתם ובעסקיהם והוא היה 'אאוטסיידר', זר, חיצוני, ושונה מהם. כל-כך שונה, שני דורות לפחות היו מבדילים בינו ובין האנשים. לא דיברתי בשפתם, לא חשבתו כמותם, מן הבדיחות שלהם לא צחקתי. נדמה לי שבשנים הראשונות בכלל לא הוצאתי מלה מפי, ורק התהלכתי בעקבות ההרצפלידים למיניהם, כל אלה מבני המעלה, מן העלייה השנייה והשלישית, שלא ידעתי מה עושים אתם, לא היה לי מדריך איך ללכת אתם. הם היו בעיני מוזרים למדי, די מבדחים, אע"פ שאסור היה להגיד שהם בדיחה. לא הבינתי את היידיש שלהם, ואת מארג היחסים שלהם, ויחד עם זה, זו היתה תקופה שבה הם עשו את הדברים, וגם דברים גדולים. ראיתי את הדברים האלה, ואת האנשים האלה, ובתוכם כמובן גם את בן-גוריון, מרחוק. לא נדחקתי אליו, לא הייתי 'מאנשי שלומו', וכשלא קראו לי - לא באתי. הריחוק הזה הלך וגמשך עד לתקופת 'הפרשה'.

וגם בימי 'הפרשה' בתחילה הייתי מבחון ולא ידעתי כלל מי צודק כאן בריבו, ומה בדיוק קרה כאן. אבל כשהתברר לי, נכנסתי בכל רמ"ח ושס"ה. אני חושב שמבני כל הדורות ההם אולי אני האחרון שנשאר עם ההכרה שבן-גוריון אכן צדק בריבו. נשארתי כמין מוהיקני אחרון במלחמה אבודה.

ראיתי אז שיש פה עניין עקרוני, ועל זה אני רוצה לדבר. כידוע, כל אדם ואדם תמיד הוא גם קצת עיוור למשהו וקצת חירש. וכשהוא אדם גדול עיוורונו וחירשותו נעשים לעתים מסוכנים. גם בספקטרום של ראייתו הגדולה של בן-גוריון היו כתמים שחורים שהוא לא הבחין בהם. ואת החירשות והעיוורון הזה ניצלו יריביו הפוליטיים, אלה שחשבו שהוא מלך, ומלך עקרונית לא יכול להיות הצודק. או מלך או צודק. ושהוא באותו הרגע כבר לא היה מלך, לא ראו רבים, וכך הוא נשאר צודק אבל לא מלך. חשבו שהוא, מכוח מעמדו, מכוח מעשיו, מכוח הכריזמה העצומה שהיתה לו - הולך לעשות כעת דבר בלתי צודק, ושאינו אלא רק מתעמר באמת ובמשפט כשהוא תובע מהם לעשות משפט אמת - עמד אז לפניו אדם במדרון, וגם הכריזמה שלו היתה הולכת ונגמרת. והם לא האמינו לו שהעניין שלו היה באמת התביעה לצדק, ואז, דווקא ברגע הזה, נקשרו פתאום בינינו קשרים, דווקא כשהיה מלך נרדף, המלך ליר הבודד, בודד בין חבריו. התחלתי להכיר אותו אז יותר מקרוב, התחלתי להתעניין בו מקרוב. אבל גם אז - לא יותר מדי. לא נדחקתי אליו, לא הייתי קרוב מדי, ורק כשהזמינו אותי באתי, ורק לפעמים, אבל נדמה לי שבחוסים מחודדים ראיתי אז דברים שאחרים אולי לא שמו לב אליהם.

'הוא היה סבור שהסופרים ...'

ואגב, בתקופה ההיא גם התברר לי, לאט לאט, עיוורונו של בן-גוריון או חירשותו לספרות. 'ספרות יפה' לא אמרה לו שום דבר (מחוץ לספרות נעוריו כאהבת ציון או הרומנים של המאה הי"ט). ספרות לא היתה בתפריט שלו. חוץ מאשר כשהיה בסיפורים ובשירים משהו פוליטי: קריאה כגון 'לעזרת העם', כאשר שימשו כשופר, כאמצעי גיוס, או כמעידים בעדות חיה על המעשים הגדולים. מבין הסופרים והמשוררים, שדיבר עליהם, כגון ביאליק או אלתרמן, הדגיש תמיד את האידיאולוגיה ואת הרטוריקה המגייסת שלהם, אבל גם לאלה לא התייחס הרבה כי לא הבין בהם הרבה. הם לא היו בתפריט יומו. אני מצטער. לכו לא ענה להם. יש האומרים שהיה לו גם איזה עיוורון בבני אדם, ולפעמים טעה וקירב אליו אנשים לא ראויים או ריחק אנשים ראויים, עד שכעבור זמן היתה לו מחשבה חדשה, חשבון שני, על יחסו אליהם ועל יחסם אליו. אבל את יחסו לספרות אני ראיתי. ואזכיר כאן מן הניסיון המועט שלי. כשיצא ספרי ימי ציקלג קרא בן-גוריון את הספר (אני מעולם לא שלחתי אליו את ספרי. כשם שלא שלחתי ספרים ל'גדולי העולם': לא רציתי לחייב אותם). הוא קרא מרצונו את הספר. ויום אחד, בכנסת, שלח אלי פתק: 'הגעתי עד עמוד מאה שבעים ומשהו' (היתה אז איזו תחרות מי הצליח לקרוא יותר...). אני מצטער, הפתק הזה נעלם ממני, אולי תמצאו אותו פה בארכיון. 'אבל אני רוצה להגיד לך', כתב שם, 'כי החיילים שבמציאות יותר יפים מאלה שאתה מתאר אותם...' (ואני יודע שהוא האמין בזה בכל לבו - אל זה עוד אחזור מיד - ההערצה שלו, כמעט עד ביטול עצמו, אל הנוער לא ידעה גבול. אולי מפני שרבים כל-כך מתו צעירים והוא היה זה ששלחם לקרב?...).

זמן רב ייחסו לבן-גוריון השפעה מאגית על בני שיחו. ורבים חשבו שבבואו אל הנוער יתפוס אותם מיד בלבם ויסחוף אותם לעבר היעדים הגדולים. לא כך היה בשיח-מונס. רבים נאספו ורבים שמעו את המשפט הראשון: 'נוער, קריירה או שליחות?' אלא שאחר-כך הוסיף ודיבר עוד שעתיים ולא נשמע מהם דבר, המולה כללית, רמקול עלוב, רוח נגדית, ריחוק לבבות - וזה היה מעמד קומי-טרגי ביותר. ומה שהוא חשב על הנוער לא הוכח במציאות. הוא האמין שהנוער הוא כוח ממשי. הוא לא נתן לעצמו לראות שיש בנוער גם אופי אחר. הוא לא נתן לעצמו להבחין, הוא לא הרשה שיגיעו לתודעתו עדויות סותרות שאומרות: יש בעיות. הוא דחה אותם: אתם לא רואים טוב, אתם מסתכלים במבט קטן ואתם קטנוניים, ואילו אם תביטו במבט גדול, במבט היסטורי תראו שהנוער הזה לא היה עוד כמוהו, ולא יהיה כמוהו, ועוד תיווכחו וכו'. אין קץ לסופרלטיבים שהעניק לנוער, לצעירים שהעולם עודנו לפניהם. ושגורלם לא יהיה כגורל משה שלא נכנס לארץ הנבחרת - אלא הם יבואו והם יעשו אותה לארץ המובחרת.

בעיניו סופר, עד כמה שהבינותי, היה שופר. שופר לגיוס, שופר להתריע, שופר להלהיב, שופר לניצחון. בוודאי, רבים כמוהו חושבים שזה אמנם מה שעושה הסופר. ובעוד שבעיני הסופר - הסיפורים והשירים נעשים לשם עצמם, בעיני בן-גוריון, כמו בעיני כל בני-דורו, סופר הוא מי שיוצר תעמולה עקיפה, מגייסת, כשהוא מנצל את כוח הרטוריקה שלו, שמקשיבים לה רבים, ושדרכה אפשר להעביר דברים, כדי שישכנעו את האנשים לטוב, ליפה, לצודק, לבונה, לציוניות, לסוציאליזם ולמה לא,

וביתר תוקף בתקופה שבונים עם חדש. הגה כאן העם החדש הזה הולך ונבנה, והנה כאן אנשים טובים בתקיעת השופר וגם מקשיבים להם: הם יזעיקו לטוב והשומעים ייענו להם ויפנו לעבר הטוב. גם הוא, גם כל ציבור יוצאי העלייה השנייה והשלישית – הסכימו לאפיון הספרות הזו: ספרות היא ספרות מגייסת ומגויסת. אגב, לבן-גוריון לא היתה מעולם 'חצר משוררים', או 'שבט סופרים', ואם מישהו חושב שאלתרמן, מאיוזו בחינה שהיא, היה נועץ בבן-גוריון או מקבל ממנו הזמנה ישירה או עקיפה – הרי להד"ם. אלתרמן הזדהה אתו, ובן-גוריון הזדהה עם אלתרמן, ובעיקר הזדהה עם ספרים כמו עיר היונה או שירים כמו 'הטור השביעי', בעוד שעיר היונה נחשבה בין 'המומחים' של ביקורת הספרות ככישלון, אינני בטוח אם בן-גוריון קרא או ידע מה יש בכוכבים בחוץ, שהם תפארתו של אלתרמן אם קרא שירי ספר זה ועלעל בו. ואילו התיאור ההיסטורי איך חוזרים היהודים לארץ ומה קורה להם כאן, עם ההתפעלות העצומה מן המפעל הציוני, עם התמונות מן העלייה ומראשית ההתנחלות – זה היה בעיניו משהו שאין גדול ממנו, ואלתרמן גם הסכים אתו. היו כאלה שאמרו שאלתרמן שבר את הנבל הלירי שלו על מנת ליצור את העוגב 'החיובי' הזה. ואילו בן-גוריון קיבל את האפוס הזה, האמין בו, ועודד כל מי שתרם לו. ולכן נכון היה מצדו להגיד לסופרים 'לכו אל המעברות', אבל לא כדי שימתחו ביקורת על הממשלה, אלא כדי שיעודדו את יושביהן ויהיו להם לפה. כשהאדם במצוקה הוא רואה עד גובה נעלו המבוססת בבוץ, בעוד שסופר רואה את המצוקה בפרספקטיבה ומעודד אותם: 'שאו מבט גבוה יותר'. וזה המבט ההיסטורי. הוא היה סבור שהסופרים יהיו אלה שיעניקו לעם את המבט ההיסטורי, את הממד ההיסטורי, ואת הגדולה של השעה, וזו גם היתה תכונתו המיוחדת של בן-גוריון: ראיית הממד ההיסטורי, מעבר לקונקרטי המידי, מפני שבממד המרחק הקונקרטי, אין הרבה מעבר להרבה תלאות ומצוקה. הממד ההיסטורי הזה מתבלט במכתבים שכתב בן-גוריון להורים השכולים. הוא הלא היה כותב להם מכתבים כמו ידיו. לכל משפחה ששכלה את בנה כתב מכתב מיוחד, ובכל מכתב כתב משהו שנדמה לי שגם תפס את לב ההורים. בעצם שני משפטים: האחד, כי לבן שנפל אין תמורה, ולאהבתם את הבן הזה אין חילופין ולצער הזה אין ניחומים. והשני, שהבן היה שותף חשוב ומוכר לעשיית ההיסטוריה, וכשכולם ישכחו את כל המאורעות הקרובים, יזכרו רק את המאורע הגדול ביותר בהיסטוריה – איך קמה מדינת היהודים – והבן שלכם עשה את ההיסטוריה הגדולה הזאת. הוא שייך למבט הגדול, לתנופה הגדולה. הוא שייך למה ששינה את היהדות ושינה את העולם, ולכן, אף על פי שאין ניחומים ליקר לנו, הוא השאיר אחריו גדלות של אמת מתקיימת ושל גאווה מתקיימת – והורים רבים, אני יודע, קיבלו את זה. וביחוד הורים לא־דתיים, והיה להם אז כמין פתחון פה טרנסצנדנטלי, שותפות במעבר למקומי, היאחות במעבר למוגבל, מעבר לחולף. המכתבים האלה, מבחינה זו מזעזעים אף-כי בלתי מובנים לנו. איך אפשר כך לדבר אל בני־אדם כשהם בוכים על הבן היקר להם – שידעו להרים ולשאת עיניים אל ההיסטורי? כאילו איזו קשיות-לב, כאילו היה הבן אמצעי למטרה, כאילו חייו שלו היו רק פירור בתהליך – מי יודע רוח אדם. לפני זמן מה דפדפתי בכרכים הישנים של הפועל הצעיר שהשאיר לי אבא, ומצאתי, בין השאר, ברכה לזוג שהתחתן: 'תחיו חיי יושר... לא אושר אלא יושר...

'הוא היה סבור שהסופרים ...'

יאכל האדם קדחת, ישתה קדחת, יחיה קדחת, אבל יחיה חיי יושר! הכוח הזה לראות מִמד היסטורי גדול, מִמד ערכי גדול, ולהתעלם ממצוקות היום-יום, הוא גם היה כוחו של בן-גוריון. ובעוד שהסופרים, כרגיל, עסקו בנכאים פרטיים, במצוקות אישיות, ובכדוך מקומי - הוא עסק במבט הגבוה וביקש, ואפילו דרש, שגם הם ירימו מבט, יהיו נושאי המבט הגבוה אל היעד הרחוק.

כבר אמרתי שלא מעט אנשים סבורים כבן-גוריון שתפקיד השירה הוא: לגייס, להפיץ רעיונות נכוחים, ולהרים ככה את המוראל. המשורר הוא כדי לצאת לפני המחנה ולהרים דגל. ואילו הספרות כסוג של נוכחות מיוחדת שרק הספרות יוצרת, היתה מעבר לתפיסתו. לזה לא היו לו עיניים כמו שלא היו לו עיניים לראות צבעים, כמו שלא היו לו עיניים לראות תמונות. כמו שלא היו לו אוזניים להמור. הוא ידע קצת, הוא קרא בילדותו את ספרות התקופה, עברית ורוסית - את מה שהתאים להשקפת עולמו קיבל ואת כל השאר דחה הצדה. והוא דחה כך את המיסטי, את האסתטי, את 'התלוש', את ההוזה, את המדוכדך ואת המתייסר, ובעיקר, את פורק עול השייכות.

בשהותי בין הפוליטיקאים הייתי שומע שוב ושוב את המשפט: 'אם זה לא מעשי זה לא קיים'. בעוד שאם זה לא מעשי - למשורר זה רק מתחיל להיות יפה. 'אם אין לזה פתרון - תוריד את זה'. בעוד שאם אין לזה פתרון מתחילים המשוררים לטפס על הקירות החלקים. הפוליטיקאים המעשיים לא יכלו להבין, הם לא תפסו את זה. בן-גוריון היה אדם פרגמטי, וגם האוטופיה שלו, המבט למרחוק, לא היתה אוטופיה מטאפיסית, ולא חזון מיסטי, אלא תכנית פרגמטית, אפשרית וריאלית. הנה עוד מעט יקום כאן אדם חדש, יהודי חדש בארץ-ישראל החדשה. פעם אמר שאצלו לא הציונות ראשונה אלא היהדות - אבל יהדות של שני צעדים: הצעד הראשון היה לפני אלפיים שנה, והצעד השני מתרחש היום, ואין גשר מעל התהום העצומה שבין הצעדים האלה, אלא רק חשיכה. רק השואה נשארה אולי כמין מובלעת בתוך החשיכה הזו שבין שני הצעדים. בין בית ראשון - ובין מדינת ישראל לא קרה ליהודים שום דבר חשוב. לא נוצר שום סמל גדול. ולא שום מודל לחיקוי.

ומכאן גם אי ההבנה שנתגלתה ביחס אליו בתקופת 'הפרשה'. אנשים ידעו אותו כאדם פרגמטי. וכשאדם פרגמטי מדבר על צדק מטאפיסי ועל מוסר אוטופי - הוא נחשד כחורש מזימה. וכשהוא טוען 'צדק' הוא בוודאי מתכוון לדבר אחר, ונוצר אז הדיסוננס, שמיד ארחיב את הדיבור עליו, אבל לא לפני שאומר משהו על הרטוריקה של בן-גוריון.

הרטוריקה של בן-גוריון היתה דומה לאגרוף קשוח: בכל הכוח, ישר קדימה, ובלא הומור, בלא איגופים, והיה מוסיף ומנחית את המכות הישירות שלו. כשבא לכנסת היו מתכים תמיד לדו-קרב. והתשובה שהשיב ליריביו היתה כזאת עד שאמות הספים רעדו, והנוגעים בדבר ידעו שהנה הולך ונופל עליהם רעם גדול. ואילו הרטוריקה שלו בדברו אל העם היתה בשיטת 'הפטיש והמסמר'. מסמר כידוע אינו חודר פנימה במכה אחת. ולפיכך מורידים עליו מכה אחר מכה. הוא נסע בארץ לאורכה ולרוחבה והלם בפטישו טח-טח-טח, על ראש המסמר שלו האחד עד הסוף. הוא לא סמך על כך שאפשר להבין גם בשמיעה אחת את העניין. ואילו לי, כשנדמה שיש בין השומעים

מישהו שכבר שמע את דברי - אני מיד משתבש ונכשל בלשוני. והוא - לא! שוב ושוב אמר אותו הדבר. הוא היה לוחם, וללוחם אגרוף, ואת האגרוף הטיח והטיח. בטענות ברורות, בתביעות חדות, ובהגיון ברזל, הלך והכה את המסמר שלו עד שחדר זה ללבם או לראשם. וזה מה שעשה את הרטוריקה שלו למיוחדת במינה. בלי מטפורות פיוטיות או סמליות אלא בלוגיקה של הכרח - ואם אתה אדם רציונאלי לא תוכל להימלט ממחויבותה. ואחר-כך היה נושא ומרים את מבט הקהל אל הרחוק, וכאילו גם המבט הזה הגיוני ככל טענותיו הקודמות: לא מבט של הוזה אלא מבט של איש ההגיון, ומי שנשבה להגיונו - נשבה גם לחזונו. ואנשים הודו לו על הסדר ההגיוני שעשה להם בערבוביית עולמם בשעות מצוקה ועל הרמת העיניים מן המקומי המדכדך.

הרבה דיברו בשעתו על בן-גוריון כעל 'המלך הפילוסוף' של אפלטון. ורמזו על כפל איש הרוח והמושל הפוליטי. כבר היתה לי פעם הזדמנות להעיר בעניין זה. ואילו כאן רק אעיר שהוא בוודאי לא היה 'מלך משורר', הוא לא היה דוד הלוחם ודוד המשורר. הוא גם לא קירב אליו אף משורר להשלים את המלך. הוא היה רציונאליסט, אף כי סנטימנטלי (וסנטימנטליות אצל רציונאליסט נראית כמשהו מפתיע, ועל-כן גם אמיתי ומזעזע). הוא היה אדריכל לבניין ערים, הוא לא היה אדריכל פנים. ובוודאי לא משפץ דירות ישנות. לא אכפת היו לו קישוטים. ולא שאל איך זה יהיה נראה, ולא איך זה ימצא חן, או איזה צבע יהיה הולם - כל זה לא עניין אותו; עניין אותו הכיוון אל המרחב הגדול, ואת כל השאר הניח לאחריים. הוא התווה את קווי האורך והרוחב, ואחרים ימלאו בפרטי ניווט. לפרטים לא היתה לו סבלנות. ולא ידע תמיד לכסות את אי-סבלנותו. וייפגעו הנפגעים כמה שייפגעו. הוא לא הסתיר את אי-הסבלנות לטיפשים, למשל... כל אחד מאתנו לפעמים טיפש או נפגש עם כאלה - אבל אנחנו משתדלים להתנהג - והוא רק מחץ במבטו את מי שנראה לו טיפש והלה נמחק. 'טיפשים', לרבות רטוריקנים, פראזיולוגים, טרדנים שחוזרים על דברים מצוצים, נבובים שמדברים בקלישאות, או שאינם מוכשרים לדבר בקיצור ולעניין - מהם הפך והסיר את קשבו מיד. ואילו הספרות - היא הלא תמיד מתפתלת בייסורי האמירה, אמירה, חזרה ואמירה ואמירה מחדש, ואמירה במלים אחרות. והסופרים הללו נלחמים תמיד בייאוש על המשפט שלהם, מוחקים וכותבים, ועל התחביר שלהם שיהיה מתפתל עם הדבר הזה שלכאורה בלתי ניתן להיאמר...

לא הרבה שוחחתי עם בן-גוריון. בתחילה היה לנו דו-שיח בכתב, ובעיקר בתקופת הממשל הצבאי, כשאני טענתי כנגדו שצריך לבטל את הממשל הצבאי, והטיעונים שלי היו מוסריים בעיקרם. הוא ענה לי שאסור לבטל את הממשל הצבאי והטיעונים שלו היו בטחוניים פרגמטיים: אי-אפשר לסמוך על הערבים, ובענייני ביטחון אסור להסתכן. לימים, כשהחליף אותו אשכול לקח וביטל מיד את הממשל הצבאי. ואילו בן-גוריון טען אז אלי: זה מסוכן, ואני אחראי לתוצאות. ואני טענתי אליו זה לא מוסרי ולפיכך חסר צידוק. כל הטענות האלה חזרו והופיעו אחר-כך, בזמן 'הפרשה', בהיפוכן של הטענות: שאין זה מן הדין לחקור אדם על-ידי האנשים הנוגעים בדבר. ואילו באותה חליפת המכתבים שהיתה אז בינינו, טען שכל זמן שהוא אחראי לביטחון לא יהמר על הסתכנות. הנימוק העקרוני שלי כבודו במקומו, אבל הנימוק הבטחוני

'הוא היה סבור שהסופרים ...'

המעשי מכריע. וכאילו אמר: אבא לא עושה דברים מוסריים עקרונית, אלא דברים מעשיים ששומרים על חיי המשפחה.

ועוד נקודה. לא כל אדם יכול להיות המפקד ששולח את האחרים למוות. לא קל לחיות בזה. אמנם, יש אנשים שבנויים לכך היטב (אני לא הייתי מחזיק מעמד בזה), ובן-גוריון, ששלח אנשים לקרב, היה אסיר תודה, והביע את הוקרת ההיסטוריה לנוער שעשה את המלחמה, וגם חשב שצריך להציב את הנוער במדרגה הגבוהה ביותר. לימים ציפה גם שהנוער יוסיף תמיד וייצא ב'משימות הדור' - שילך, למשל, ליישב את הנגב ואת הגליל, ולכל שאר התפקידים המתאכזרים לנוחות הפרט. ואם הנוער נשאר לא משוכנע ולא נלהב ולא נרגש, צריך יהיה להלהיב אותו, צריך יהיה להדביק אותו באותו הפאתוס הגדול. והנוער עדיין לא בא. מצד אחד הקשר המתרפק הזה על הנוער, ומצד שני, חוסר המגע שלו אתם או חוסר הבנה לנפשם. הוא מיאן לקרוא את המפה האמיתית של הנוער - ככל שהבאתי לפניו דוגמאות סותרות לתמונת האידיאל שלו מִיָד הייתי לוקה מידו. אחדים אולי זוכרים את 'דור האספרסו'? 'מה פתאום דור האספרסו?' - זעם עלי - 'הלא זה הנוער הנפלא! תפארת האדם, אתה אינך מכיר אותו, אתה אינך יודע עליו. הוא הרבה יותר טוב, הוא נהדר. והוא גם יעשה את כל הדברים הנפלאים. ועוד תראה'. ההרגשה שלו היתה שדווקא אני ובני דורי איננו קוראים נכון את הנוער ומנמיכים אותו, ואילו אם רק נעניק לנוער את ההכרה שהוא מוקד חיי האומה, ושהוא יכול לעשות נכון ושהוא יהיה משוחרר מכל נגעי הגלות ומכל פסולת החינוך המקולקל שהיה בעבר הגלותי - והכל יהיה אז נגאל. גלותיות - היתה מלה של גנאי, הגלות - זה החושך, וכל תקופת הגלות זו תקופת החושך.

בעיר היונה של אלתרמן, יש שיר אחד 'כְּבִיד סוּפָה', המספר איך היתה הארץ לפני שכיסו אותה במטעי ההתיישבות, ואיך נראתה עוד הארץ העירומה, כשעוד הסלע היה סלע חשוף, והעפר היה עפר לא מכוסה, לפני שפיתחו אותה בכל ה'פיתוחים'. ויש בשיר מין הקשבה לסטיכיה הראשונית הזאת, לפני היות ההיסטוריה. אלה שני מבטים עצומים: המבט המיתולוגי והמבט ההיסטורי. בן-גוריון היה שייך לנושאי המבט ההיסטורי. ובתוך ההיסטוריה הזאת, היתה לו סלקציה: ההיסטוריה שלו היתה היסטוריה ברגנית ומכווצת בצורה מכאיבה ביותר, כל כולה, כפי שאמרתי, השתרעה בין יהושע בן-נון ובין ישעיהו (לפעמים כללה גם את ספר תהלים) מכאן, ובין היום הציוני הזה, מכאן, ובין ימי בית ראשון ובין ימי 'בית שלישי' לא קרה כלום. כשניסו להציע לו שמות גיבורים ונושאי גבורה מתקופת ברכוכבא, למשל, ולהעטיר בהם את האלופים, לא קיבל. גם את הכתבים שלאחר התנ"ך, המשנה והתלמוד וכו' - לא קיבל. הם לא נוצרו בארץ-ישראל, ואסור שיהיה אפשר שיצירה יהודית בעלת ערך תהיה נוצרת מחוץ לאדמת ארץ-ישראל. ואם התלמוד נוצר בבבל - אז התלמוד לא. הרי זאת השתלטות על ההיסטוריה וכפייתה להיות ציונית. מוזר העניין איך התגנבה הכנעניות אליו, בלתי-משוערת מראש, ובלתי-יודעה. אבל מי שיקרא בכתבי משה דיין ויגאל אלון, למשל, יראה שגם הם ראו בהשקפה דומה. בן-גוריון ידע את ההיסטוריה ולא הסכים לה, והם פשוט לא למדו מספיק ולא ידעו. משולם הלוי בנהלל לא לימד את דיין כלום מעבר לתנ"ך. וגם בתנ"ך לימד רק את ספר יהושע, שופטים ומלכים ומכל השאר כלום, לוח חלק. ולא היה להם כלום. את המעט שידעו ידעו

היטב, והשתמשו וגם הרבו לצטט מזה, ולהביא דוגמאות. ואילו בין ימי ישעיהו ובין ימי אלתרמן לא קרה בהיסטוריה היהודית כלום - ביאליק אולי היה מעין מבשר. קשה להודות איך דורם של דיין ואלון - גדל בבורות תרבותית גמורה. סף בית-ספר יסודי נמוך עיצב את השכלתם היהודית הבסיסית. ולכן, כשהוא סמך ואישר את בורותם ברום סמכותו, אישר להם שזה לא חשוב, שאין צורך לדעת יותר מזה, ושגם הסופרים לא צריכים להתעסק בכל נטל מורשת היהדות הגלותית - וכך נוצרה אווירה 'כנענית', שהעדיפה את המיתולוגיה העברית מכאן ואת ההיסטוריה הציונית מכאן, וראתה רק את אלה מעל הכל. לחטט בעתיקות ישראל מכאן, ולשאת מבט רחוק אל עתיד ישראל, מכאן - זה היה התוכן החי של היהדות.

את הסיפור הבא שמעתי פעם מפי חיים גורי, אינני יודע אם הוא מתועד ואינני יודע אם אינו אגדה, אבל כך שמעתי מפיו. וכאילו אמנם כאלה היו הדברים. יושבים כאן חוקרי בן-גוריון, והם יוכלו לאשר אם אמנם נכון הדבר או לא (הערה: יש פה גם חוקרי גורי). בעיני - הסיפור נכון.

וכך הוא הסיפור: בעיצומה של מלחמת השחרור, בתוך התהדקות המצור על הנגב, ניתק הקשר, ואי אפשר היה להעביר עוד שיירות, גם האווירונים הגיעו בקושי, והמצב הלך והחמיר והידרדר עד שנעשה לבלתי-נסבל. האנשים בנגב התחילו מגלים עייפות. תופעות חולניות, ממחסור בוויטמינים, ממחסור באוכל טרי, מחוסר בירקות ובפירות, ועוד פעם שמירה ועוד פעם שמירה, ועוד פעם יריות ועוד פעם צינור המים התפוצץ ועוד פעם אין אוכל, וקשה היה להם ונורא ואיום. מה לעשות? מחליטים לשלוח משלחת לבן-גוריון. קשה לעבור את השטח המפריד בין הנגב הנצור ובין תל-אביב, ובהרבה תלאות ובמאמצים הם זחלו ועברו מן הצד הזה לצד הזה, עד שלבסוף הגיעו לקריה וסוף סוף הנה הם יושבים לפני בן-גוריון. ובן-גוריון כמו בתמונה המפורסמת, יושב וסנטרו נתמך בשני אגרופיו, ושומע להם ושומע ושומע - והם זועקים לפניו זעקות כאב: מה אין, ומה קשה, וכמה זמן עוד, ואי אפשר ככה, ואנחנו בסך הכל בני-אדם, ומה יהיה ומה יהיה. והוא שומע ושומע עד שהאחרון בהם גומר ואמר הכול. מפעם לפעם הוא רושם לעצמו משהו, וכשהאחרון גומר לדבר נופל שקט. והשקט מתמשך ומתמשך, אנשים מתחילים להסתכל זה בזה מה קורה, ואולי 'הזקן' לא הקשיב כלל, ואולי אין לו מה לענות?... ופתאום פותח בן-גוריון ואומר להם ככה: 'באילת יהיה נמל עמוק מים!', הוא אומר לתדהמתם. 'באילת תבואנה אניות מאפריקה ומאסיה!' - הוא אומר - 'אילת תהיה נמל בינלאומי...' הוא אומר להם והם מסתכלים זה בזה. האם לא שמעו? מה זה? נתק תקשורת? על מה הוא מדבר? והוא ממשיך בשלו, ומספר להם בביטחון עצום מה הולך להיות באילת. ואז, פתאום תפסו האנשים מה הדבר, ואת מה הם שכחו מרוב צרות ועבודה קשה, ואיך שכחו את המבט הגדול, את המבט ההיסטורי, את המהלך הגדול, ואיך נתכווצו לתוך המבט הקטן המקומי והמסכן. לאט-לאט נתיישרו להם הקמטים, מכנסי החאקי שלהם נתגהצו, ופתאום הרגישו עצמם כאנשים חדשים, ושהם עומדים כעת, כפי שאמרו, 'על השפיץ של ההיסטוריה', ואיך זה המקום הנפלא ביותר בעולם, המרתק ביותר. הוא לא דיבר אתם לא על הקשיים ולא על הוויטמינים ולא על הצרות

'הוא היה סבור שהסופרים ...

ה צ ר ו ר ו ת , ו ל א ע ל ה מ י מ ע ם ה ח ל ו ד ה , ו ל א ע ל כ ל ו ם , ו ל א ע ל ש ו ם ד ב ר . 'ב א י ל ת י ה י ה
נ מ ל ע מ ו ק מ י ם ' . א מ ר ל ה ם . ז ה ה ס י פ ו ר . א ם ה י ה א ו ל א ה י ה א י נ נ י י ו ד ע . ז ה מ ה ש ס י פ ר ו
ע ל ב ן - ג ו ר י ו ן . ו א נ י ב ט ו ת ש ה ס י פ ו ר נ כ ו ן .